

Dva neúplné pohľady na Boha (kresťanov)

(Zo Slovenského kresťanského samizdatu č. 7, marec 2004)

George Virsik

Paul Davies (1946)¹ je známy mimo iné pre svoj výrok „Môže sa to zdať čudné, ale podľa môjho názoru prírodné vedy poskytujú bezpečnejšiu cestu k Bohu ako náboženstvo“². Kniha, ktorá ho vari najviac preslávila³ končí ‚Daviesovym krédom‘ takto formulovaným:

Nemôžem uveriť, že naša existencia v tomto vesmíre je iba hračkou osudu, náhodný výbežok (*blimp*) veľkej kozmickej drámy. Naša zúčastnenosť je príliš intímna. Fyzická rasa *Homo* môže byť bezvýznamná, ale existencia mysle v niektorých organizmoch na niektorej planete vo vesmíre je iste faktom fundamentálneho významu. Skrze uvedomelé bytosti vesmír dal vznik seba-vedomeniu (*self-awareness*). Toto nemôže byť iba triviálny detail, malý vedľajší produkt bezduchých, bezúčelových síl. My sme sa tu naozaj mali objaviť.

V tej istej knihe však explicitne vraví „Nie je pre mňa samozrejmosťou, že táto postulovaná Bytosť, ktorá stojí za racionalitou nášho sveta, je v nejakom vzťahu k osobnému Bohu náboženstva, a ešte menej k Bohu biblie a Koránu.“ Toto ale treba vidieť v kontexte s priznaním, že „sa nikdy nepokúsil diskutovať náboženský zážitok/skúsenosť alebo otázky morálky“² ako to pripomína iný anglický teoretický fyzik, ktorý ale vyštudoval aj teológiu, *John Polkinghorne*⁴. Davies stojí mimo akejkolvek náboženskej, kresťanskej či inej, tradície a sám ako matematický fyzik sa dopracoval k viere v Boha (akokoľvek panteisticky a bez morálnych záväzkov chápaného). Táto cesta je pozoruhodná, nemožno od nej ale očakávať, že sama o sebe povedie ku kresťanskej viere.

Davies je predným zástancom či predstaviteľom toho, čo, *Ian Barbour*⁵, Polkinghorne a iní nazývajú prirodzenou teológiou (*natural theology*)⁶: cesta k Bohu skrze vedu, ktorej podstata spočíva nie v nejakej logickej dôkazovosti, ale v presvedčení, že teizmus dáva najlepšie vysvetlenie mnohorako rozvrstvenému ľudskému styku s realitou.⁷ Navrhované odpovede prirodzenej teológie — odpovede na otázky, ktoré kladie veda, ale ich nevie uspokojivo zodpovedať — nie sú logicky nevyhnutné, sú ale plauzibilné, prijateľné a intelektuálne uspokojivé i pre toho, kto nemá predchádzajúci sklon k viere v osobného Boha. Toto je jeden fakt, ktorý prirodzenú teológiu robí atraktívnou aj pre veriaceho kresťana. Aj keď poskytuje jednostranný a neúplný pohľad na hlavný objekt kresťanskej viery, lebo mu chýba stret so sakrálnym, ktorý sprostredkujú a propagujú náboženské tradície celého sveta.⁸ To už je druhý fakt, ktorý je tiež dobre ilustrovaný v Daviesových knihách.

Neide o to, že Daviesa jeho fyzikálne (a biologické) erudície neprivedli k viere v kresťanského Boha (ani veriaceho matematika či fyzika k viere neprivedla matematika či fyzika), ale o to, že o tom musel explicitne hovoriť čím sa

¹ Profesor teoretickej fyziky, pôsobil na univerzitách v Cambridge, Londýnskej, Newcastle/Tyne and Adelaide. Toho času je profesorom „*natural Philosophy*“ na *Australian Centre for Astrobiology* na *Macquarie University* v Sydney. Je známy predovšetkým pre svoje knihy popularizujúce vedu (fyziku a biológiu), držiteľ niekoľkých cien za propagovanie vedy. V roku 1995 mu bola udelená veľmi prestížna *Templeton Prize* za náboženský výskum, na svete (iste teda v jeho anglicky hovoriacej časti) najvýznamnejšia cena za intelektuálne úsilie.

² *God and the New Physics*, Dent 1983, str. ix.

³ *The Mind of God* (Božia myseľ), Simon & Schuster, 1992. Kniha bola napísaná ako reakcia na záver známej knihy *A Brief History of Time* (Krátke dejiny času) od *Stephen Hawkinga* (Bantam, 1988) „Ak objavíme kompletnú teóriu, bude to konenčný triumf ľudského rozumu — lebo vtedy budeme naozaj poznať Božiu myseľ“.

⁴ *Faith, Science and Understanding* (Viera, veda a pochopenie) SPCK 2000, str. 190. Bližšie o Polkinghornovi pozri *SloKreSam* 2, str. 9.

⁵ Jeden z trojice významných britských prírodovedcov/teológov (Barbour, Peacocke, Polkinghorne), autor známej štvortypológie klasických vzťahov medzi vedou a náboženstvom: konflikt, neodvislosť, dialóg, integrácia. Pozri napr. *Religion in an Age of Science* (Náboženstvo v dobe vedy), HarperSanFrancisco 1990.

⁶ Presnejšie, ide o novú prirodzenú teológiu na rozdiel od „starej“ Anselma a Tomáša Akvinského.

⁷ J. Polkinghorne, *Belief in God in an Age of Science* (Viera v Boha vo dobe vedy), Yale UP 1998, str.xii.

⁸ *Faith, Science and Understanding* str. 194.

prejavila neúplnosť jeho celkového pohľadu, svetonázoru.⁹ Pravda, pre veriaceho je Paul Davies tým „prstom, ktorý ukazuje na mesiac“ (aby som zasa použil známu orientálnu metaforu) a veriaci sa má menej dívať na ten prst a viac na to, kam ukazuje: k viere, ktorá z fyziky nevyplýva, ale nie je s ňou ani v rozpore, skôr naopak.

Autor, vlastne autorka, na ktorej sa pokúsime ilustrovať iný neúplný pohľad na Boha kresťanov, je *Karen Armstrong* a jej kniha *A History of God: The 4000-Year Quest of Judaism, Christianity and Islam* (Dejiny Boha: 4000 ročné pátranie judaizmu, kresťanstva a islamu), Ballantine Books 1993. Jej cesta k tejto téme viedla v istom zmysle opačným smerom ako u Daviesa. Vyrástla v britskej katolíckej rodine, bola dokonca sedem rokov mníškou, potom „vyskočila“ a zdá sa, že knihu vlastne písala na ospravedlnenie tohoto kroku.¹⁰ Hneď v úvode veľmi povýšenecky hovorí o detinskej viere v ktorej bola vychovaná, že sa nevedela modliť atď, až sa človek musí diviť, prečo potom išla za mníšku. Paul Daviesovi sa podľa všetkého dostalo príliš málo náboženskej výchovy v tradičnom slova zmysle, Karen Armstrong sa jej zrejme dostalo príliš veľa a to v psychologicky nesprávnej forme.

Ak Paul Davies veľmi kvalifikovane hovorí o priemete Boha ako idey do fyziky a biológie, Armstrong rovnako kvalifikovane hovorí o ideí osobného Boha v histórii. Ak však Davies zo svojich špekulácií vyvodzuje pozitívne, pre veriaceho celkom optimistické, závery, Armstrong je dosť negatívna, uznáva síce, že idea nejakého Boha je pre ľudstvo nevyhnutná (Voltaire?) všetky existujúce „modely“ (biblický, filozofický, mystický) však zamietá ako neschopné vývoja, reinterpretácie. Vidí ich iba ako zdroj poučenia a výstrah pri vytvorení nejakej novej viery vhodnej pre 21. storočie. Davies má naivné názory na náboženstvo, vieru vidí iba ako vieru nevzdelaných, toto o Armstrong nemožno celkom povedať, kniha ktorá je nepochybne historicky zaujímavá a asi aj cenná obsahuje state z ktorých vidno, že je informovaná o rôznych teologických a filozofických smeroch nevie si však s nimi poradiť, vie ich iba popísať a jej hlavná predstava nábožného človeka ostáva nakoniec redukovaná na protivedeckého fundamentalistu. O súčasnom výskume a teóriach o vzťahu medzi prírodovedou a náboženstvom, prevádzané ľuďmi s prírodovednými/matematickými ako aj teologickými kvalifikáciami (napr. vyššie spomínaní Barbour, Peacocke, Polkinghorne) zdá sa nevie nič, podobne ako Davies. Na rozdiel od Daviesovej „pasívnej“ neznalosti je táto jej neznalosť akosi „aktívna“, bojovná, vidí všade iba rozpor medzi (prírodo-) vedou, dokonca i logikou, a vierou.

Iné porovnanie, ktoré človeka napadá pri čítaní jej knihy je problematika sociológie, hlavne ale histórie, prírodovedného výskumu, ako som o ňom referoval v úvahe *Science Wars* (www.gvirsik.de). Kritizoval som tie jeho výstrelky, ktoré chcú zasahovať do epistemologického významu vedeckého výskumu, ktoré chcú zo štúdia historického pozadia a procesu robiť závery o vedeckej pravde, o objekte vedeckého poznania. Armstrong podobne podáva zaujímavé historické pozadie a prehľad o vonkajších okolnostiach, ktoré viedli k monoteizmu a západnej forme špirituality, jej pohľad je však *a priori* negativistický, aj čo sa týka hodnotenia celkového vývoja, aj čo sa týka filozofických záverov o náboženskej pravde, o hlavnom Objekte monoteistických náboženstiev. Nie je však zďaleka tak agresívna (absurdná) ako niektorí postmodernistickí sociológovia vedy, ktorých som kritizoval v *Science Wars*.

Oboje — prirodzená teológia Paula Daviesa a historicistický pohľad Karen Armstrong — vidia iba priemety Boha do oblasti (fyziky či histórie) v ktorej ho hľadajú. Obaja ho aj nachádzajú iba do tej miery do akej je „viditeľný“ z perspektívy, z ktorej sa naň dívajú: ako *Designera* alebo ako „historicko-psychologickú potrebu ľudstva“. Oba prístupy sú anti-dogmatické v tom zmysle, že si sami naivne predstavujú zmysel náboženských symbolov. Niečo ako keď praktizujúci technik bude znevažovať potrebu čistej matematiky, ktorej ani nerozumie, nevedomujúc si, že bez nej by nebolo modernej techniky, tohoto „priemety“, teda aplikácie, matematiky v každodennom živote.

⁹ Na potešenie ateistov. Napríklad veľmi explicitne v sérii interview s *Phillipom Adamsom*, známym austrálskym novinárom a reportérom, bojovným ateistom (bez matematických či fyzikálnych kvalifikácií) na púšti pri *Coober Pedy*, ktorý vysielala austrálska TV stanica SBS v roku 1995.

¹⁰ Nemôžem si odpustiť poznámku, že toto je dnes bohužiaľ časté aj u kňazov, ktorí nevydržia a po „vyskočení“ vinu hľadajú nie vo svojej slabosti či nedokonalosti, ale ak aj nie v Bohu samom tak aspoň v Cirkvi, voči ktorej nedokázali dodržať dané, hociako ťažké, sľuby. Ak extrémom v minulosti bolo verejné odsudzovanie takýchto nešťastníkov, dnes takéto oslavovanie vlastných nedostatkov a hľadanie viny u iných, je myslím druhým extrémom. Trochu to pripomína situáciu s matematikou: málokto sa chváli v spoločnosti, že veľa nečítal, že nepozná pravopis, nevie plávať, lyžovať, atď, ale často počuť ľudí ako sa temer chvália tým, že neporozumeli školskej matematike, že sú maturantami s nematuritnými znalosťami z matematiky.

Dialektika poznania fyzikálneho sveta:

naivný svetonázor → newtonovský mechanizmus a pred-darwinovský kreacionizmus → súčasné kozmologické a biologické teórie.

Dialektika kresťanskej viery a perspektívy:

kresťanstvo eurocentrické, lebo Európa predstavovala celý civilizovaný svet → kresťanstvo ako jedno z mnohých rovnocenných náboženstiev, keďže je vlastne veľa kultúr a civilizácií → kresťanstvo budúcnosti ako náboženstvo stojace nad kultúry.

Ako sme povedali, Davies poskytuje informovaný, celkovo pozitívny pohľad na (kresťanského) Boha skrze predsa len obmedzenú perspektívu prírodovedy, zatiaľčo Armstrong poskytuje takisto informovaný, avšak celkovo skôr negatívny pohľad na Boha monoteistických náboženstiev (ideu osobného Boha, teda adresáta modlitieb, explicitne odmieta) cez takisto obmedzenú perspektívu historického vývoja a okolností. Ani jeden z týchto pohľadov sa nemôže dopracovať k myšlienke Boha, ktorý vstúpil do našej (judeokresťanskej, historicko-etnickej židovskej) kultúry skrze Zjavenie a ešte menej ku kresťanskej myšlienke *Inkarnácie* — Boha, ktorý sa stal človekom aby sa nám

priblížil. To je samozrejmé. Čo nie je samozrejmé je zamietanie ideí ku ktorým sa z takejto platformy nemôžem dopracovať, lebo z nej ani objektívne nevyplývajú. Vyplývajú z niečoho iného čo z tejto obmedzenej výskumnej perspektívy nevidno.

Veriaci si je vedomý, že tieto dva neúplné pohľady na náboženstvo akosi odpovedajú dvom viditeľným nosičom kresťanskej viery, dvom “pozemským nohám” na ktorých stojí naša viera. Jedna je jej zakotvenie v *materiálnom svete*, druhá jej zakotvenie v *nemateriálnej kultúre*. Tak ako nohy potrebuje človek aby na nich stál, nie sú však to najdôležitejšie čo ho robí človekom, aj tieto dve „nohy“ — jednu študujú prírodné, druhú spoločenské vedy — sú potrebné pre vieru vzdelaného kresťana, nie sú však tým, čo vieru robí vierou. Pohľad cez prírodné vedy poskytuje majestátny, ale obsahom chudobný pohľad na Transcendentno. Pohľad cez kultúru zasa vedie k pokušeniu relativizmu, že vlastne všetky náboženstvá sú rovnako ďaleko od pravdy, ktorá je nepoznateľná a ani na tom tak nezáleží. Oba tieto neúplné pohľady síce samy o sebe vedú k Bohu — objektívne existujúcemu či nie — ktorý mi však nemá čo povedať.

Mimochodom, metafora dvoch nôh, fyzikálny svet a kultúra, nejako súvisí aj s dilemou nature or nurture, so sporom či viac gény či viac prostredie vytvárajú a ovplyvňujú to, čo tvorí človeka, jeho psychologickú identitu. To však je už iná téma.